

VANČO ILDIKÓ

NYELVI REVITALIZÁCIÓ AZ OKTATÁSON KERESZTÜL¹

A FINNORSZÁGI SZÁMIK PÉLDÁJA (2. RÉSZ)

A Katedra előző számában ismertetem azokat a nyelvi revitalizációs törekvéseket, melyek a finnországi számi nyelvek fennmaradását célozzák meg. Jelen írásban az oktatás terén megvalósított konkrét lépéseket mutatom be.

A SZÁMI NYELVHASZNÁLAT ÉS OKTATÁS TÖRVÉNYI KERETE

A számi nyelvhasználatot külön nyelvtörvény garantálja, biztosítva a nyelvi és kulturális jogokat a számik számára Finnországban (Saamen kielilaki [Számi nyelvtörvény] 1086/2003 törvény. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20031086> [utolsó elérés 2020. 11. 29.]).² A törvény célja, hogy segítse a nyelvmegőrzést, nyelvfeléléstésztést abban a helyzetben, ahol a generációk között már megszűnt a nyelvtáadás. A törvény pontosan megnevezi azokat a kerületeket és hivatalos szerveket, intézményeket, amelyekre a törvény rendelkezései vonatkoznak. Meghatározza a nyelvhasználati jogokat, többek közt kijelenti, hogy az olyan hivatalos ügyekben, amelyekben csak számik vesznek részt, a hivatalos szerveknek a számi nyelvet kell hivatalos nyelvként használni (10§). A számik lakta területeken széles lehetőséget biztosít a számi anyanyelvűeknek az anyanyelvhasználatra. Ennek érdekében a törvény elrendeli, hogy ezeken a területeken a munkaadóknak biztosítani kell, hogy az ügyfelek az ügyeiket számi nyelven intézhessék, azaz a munkavállalók alkalmazása során vegyék figyelembe a számi nyelv ismeretét (14§). A törvény elrendeli, hogy amennyiben a hivatal nem tudja biztosítani a számi nyelvű ügyintéztést, az ügyfélnek akkor is joga van anyanyelvén intézni ügyeit. Ezekben

az esetekben az állam köteles a tolmácsolás és dokumentumok fordításainak költségét magára vállalni (22§). A törvény előírja, hogy a hivatalos szerveknek törekedniük kell a számi nyelvű szolgáltatások nyújtására, azokat nyilvánosan is közzé kell tenniük számi nyelven (25§). A nyelvtörvény lehetőséget ad a nyelvmegőrzésre, -feléléstésztésre abban a helyzetben, ahol a generációk között megszűnt a nyelvtáadás. A pozitív tényezők közé tartozik a bizonyos fokú *számi kulturális autonómia*. Az állami támogatás összegét a Számi Parlament kapja meg, a támogatás szétosztásáért a Parlament a felelős. A program vezetője a program koordinátora, a nyelvi jogok titkára, aki az erre vonatkozó javaslatot kidolgozza. A támogatás összegének felhasználásáról a végső döntést a számi Nyelvi Tanács hozza meg.

A nyelvi revitalizáció jelenlegi megvalósítás színterei:

1. nyelvi fészkek az óvodáskorú gyermekek számára
2. számi nyelvű általános iskolai oktatás létrehozása, megalapozása
3. szakoktatási központban hagyományos mesterségek számi nyelvű oktatása
4. felnőtt nyelvtanítási programok – internetes oktatás keretében is
5. tanárképzés (számi nyelv és kultúra tanárképzés Ouluban)

Kiemelendő, hogy a számi nyelv revitalizációs stratégiája minden korosztály számára kidolgozott, s korlátozott mértékben az oktatás minden szintjén, óvodától a felsőoktatásig megvalósul. Hiányosságai a középszintű és felsőszintű oktatás szűk keresztmetszete, középszinten csupán néhány hagyományos mesterség elsajátítása lehetséges számi nyelven, a fel-

sőoktatásban csupán számi tanító- és tanárképzés folyik.

NYELVI FÉSZKÉK AZ ÓVODÁSKORÚ GYERMEKEK SZÁMÁRA

A revitalizációs program keretében jött létre a *nyelvi fészkek program*, melynek célja az őshonos nyelvek és kultúrák feléléstésztése. A törvényi támogatáson kívül a kiindulópont az az alulról induló kezdeményezés, amely a nyelv- és kultúra-vesztést tudatosítva vált motíválttá a kisebbség nyelvének feléléstésztésére. Az anyagi támogatás problémája a számi fészkek fenntartásában is megjelent. Az anyagi háttérrel ugyanis külön törvény nem garantálja, a számi szakértők jelenleg ennek a helyzetnek a megváltoztatásán dolgoznak, céljuk a törvényileg garantált anyagi támogatás elérése. Az évente jóváhagyott keretet egy összegben kapják meg a program fenntartói. A számi fészkek, valamint az egyes fészkek kapacitásának növelésére lenne társadalmi igény, két tényező azonban fékezi ezt a folyamatot. Egyrészt az anyagi támogatás a program további bővítését nem teszi lehetővé, másrészt a szakképzett pedagógusokból is hiány van. A községek és városok a népcsoport alulról jövő kezdeményezés figyelembe vétele mellett anyagilag is érdekeltek a programok beindításában és megtartásában, a programra fordítható összeg 15%-át kapják meg minden évben.

2019-ben 12 nyelvi fészkek létezett Finnországban, 9 számi földön, 3 Finnország egyéb területein. Ezek a nyelvi fészkek szülői igény alapján jöttek létre. A nyelvi fészket a községek és városok a korai – óvodai oktatás-nevelés részeként szervezik meg. A finn oktatási alapelvnek megfelelően a nyelvi fészkekben megvalósuló

¹ A tanulmány létrejöttét az MTA Domus programja keretében 2019-ben megvalósított Az államnyelv oktatása a Kárpát-medencében – elmélet, gyakorlat, jövőképek elnevezésű kutatás tette lehetővé.

² Az oktatás mindenki számára kötelező tartalmát a finn oktatási törvény 11. §-a sorolja fel (ehhez l. Kozmács, 2017).

oktatási programok nem központosítottak, a közösségeknek, városoknak saját oktatási programjaik vannak. Az ott oktató pedagógusok kapcsolatban állnak egymással, közös fejlesztési napokat tartanak, ahol a jó gyakorlatokat mutatják be és osztják meg egymással, létrehozva így a nyelvi fészkek szakmai hálózatát. Beszámolójuk alapján a nyelvi fészkekbe járó gyermekek hatására sokszor a szülők is elkezdik a számi nyelv tanulását. Céljuk a működő kétnyelvűség kialakítása iskoláskorig, valamint a családi nyelvhasználat bővítése. Távlati céljuk a nyelv életképességének erősítése, a nyelv eltűnésének megakadályozása a legfiatalabb generációnál.

A foglalkozások *teljes nyelvi fürdő* megvalósításával történnek otthon-szerű környezetben, az oktatás nemcsak a szlogenek szintjén személyre szabott, minden fészkekbe bekerülő gyermek számára az ott dolgozó pedagógusnak személyre szabott oktatási programot kell kidolgoznia. Az oktatás jellege a kétnyelvű oktatás *nyelvi belemerítési típusába* sorolható be. A foglalkozások kiscsoportokban történnek, egy pedagógus maximum 3 gyermekkel foglalkozhat. A nyelv átadása az egy személy – egy nyelv kétnyelvű helyzetben történő nyelvi szocializációs elv alapján történik. A pedagógusok kétnyelvűek, a foglalkozásokat azonban csak egy nyelven – számi nyelven tartják. Ez a nyelv minden helyzetben elsődleges, de a gyermekek bármelyik nyelvükön megszólalhatnak. A pedagógusok a számi nyelvet támogatják, de annak használata a gyermek számára nem kötelező. Megnyilatkozásaikat nem javítják, nem módosítják. A felnőttek törekszenek a jól tagolt, lassú beszédre, beszéd közben az állandó szemkontaktusra, a nyelvvelsajátítást játékok, mutogatás és szituációhoz kötött szókincsbővítés segíti. A módszerre jellemző ugyanazon szó, kifejezések gyakori használata egy adott szituációban. A megértést képek és testmozgás segíti, illetve a gyermek szavait számiul mondják vissza. A szókincsbővítés során először a szó hangzik el, majd kép felmutatása történik, és lehetőség szerint szituációban törté-

nő használat segítségével történik a rögzítés.

ÁLTALÁNOS ISKOLAI OKTATÁS

Számi területen az általános iskolában való oktatást az 1998-ben megújuló finn alapfokú oktatásra vonatkozó törvény tette lehetővé 2000. augusztus 1-jétől. A 10. paragrafus rendelkezik az oktatás nyelvéről, a következőképpen: Az iskolában és máshol, mint az iskolában szervezett oktatás nyelve a finn vagy a svéd. Az oktatás nyelve lehet továbbá a számi, a romani vagy a jelnyelv. Ezenkívül az oktatás egy részét lehetséges a fent megnevezett nyelveken kívül más nyelven is folytatni, ha azok nem garantálják, hogy a gyermek az oktatást követni tudja. Ily módon 2000-től kezdve lett a közösségek kötelezettsége, hogy a számi nyelvű gyerekek számára az oktatást főleg számi, azaz anyanyelven biztosítsák. Ez tette lehetővé, hogy első nyelvi fészkekben anyanyelvet elsajátító inari számi gyermekek Inariban az iskolában is anyanyelvükön tanulhassanak 2000 őszétől kezdve. A számi nyelvű oktatás néhány iskolában, s az iskolák néhány osztályában valósul meg. Az oktatás számi nyelvű, a tanárok kétnyelvűek. A diákok hallják, figyelik a számi nyelvet, játszanak ezen a nyelven. A számi osztályba járó diákok számi nyelvtudása eltérhet egymástól, van, aki jól beszél a számi nyelvet, van, aki kezdő szinten bírja azt. Az oktatás az általános iskolában is kis létszámú osztályokban, személyre szabottan történik. A számi nyelven való oktatásig vezető út hosszú és nehéz volt. Különösen igaz ez az inari számi nyelvre, amelynek becslés szerint 350–400 beszélője lehet. A továbbiakban erről a számi nyelvről lesz szó az írásban.

Az inari számi nyelvet 1976-ban kezdték tanítani, heti egy órában, választható tantárgyként anyanyelvi beszélő gyerekeknek az alsó tagozaton. Az oktatás „félleg illegálisan” (Morottaja 2010, idézi Pasanen 2015, 122) folyt, mivel sem a törvényi szabályozás nem rendelkezett róla, sem tanterv nem állt rendelkezésre, így a hivatalos szervek nem viszonyultak támogatón a kezdeményezéshez. A ma folyó számi tannyelvű oktatást törvény

garantálja, az oktatás bemutatására példaként álljon itt az Utsjokiban működő iskola programjából kiragadott részlet:

„Az oktatási programok szerint az iskola kétnyelvű és sokkultúrájú. Az oktatás nyelvei: az északi számi és a finn. A kétnyelvűség megjelenik az iskola működésében: a hirdetések, információk mindkét nyelven megjelennek, az ünnepek kétnyelvűek stb. A számi kultúra mindennap jelen van az oktatásban, az aktuális eseményekben, más számi iskolákkal való együttműködésben, és speciális témaként is. Az iskola teljesíti a közösség (kunta³) által támasztott oktatási célokat mind a számi nyelv és a számi tannyelvű oktatás, mind a finn nyelv és finn tannyelvű oktatás terén. A 0–6. osztályokban főleg számi vagy finn nyelvű az oktatás, a diákok anyanyelve szerint.⁴

A finn oktatási rendszerben a betűkkel való megismerkedés öt-hat éves korban kezdődik, hang – írott jel megfeleltetés után a szótagoló olvasás tanítás módszerét alkalmazzák. A gyermek tempója alapján a folyékony olvasásig 8 éves korra jutnak el. A számban a finnhez képest több hang van, azok jelölésének megtanulása is befejeződik 8 éves korukig. A gyermekek összevont osztályokban tanulnak. Az oktatás az általános iskolában is kis létszámú osztályokban, személyre szabottan történik. Még 2015-ben is az előkészítő iskolai osztályban, az első és második osztályban összesen 9 tanuló volt, míg a 3–5. osztályokban 5 fő. A számi nyelvű oktatás egyik fő problémája a tanítóihiány. Jól mutatja ezt pl., hogy az inari iskolában az inari számi nyelvű tanár minden számi nyelvű diákot inari számiul, míg az északi számi anyanyelvű tanár minden diákot északi számi nyelven tanított. 2010 őszén kezdődött el az inari számi nyelv használata a felső tagozat tantárgyainak tanítása során. Az anyanyelven kívül a matematikát, biológiát, földrajzot, vallást, egészségtant, a történelmet és a társadalomismeretet tanítják 2015 óta számi nyelven. Ivaloban az inari számi tannyelvű oktatás 2014-ben indult. A számi nyelvű iskolai oktatás tehát megindult, de további problémát okoz a tankönyvek hiánya. A számi

³ Az oktatás mindenki számára kötelező tartalmát a finn oktatási törvény 11. §-a sorolja fel (ehhez l. Kozmács, 2017).

⁴ <http://www.utsjoki.fi/fi/palvelut/opetus--vapaa-aika-ja-kulttuuripalvelut/utsjokisuunkoulu/lukuvuoden-tyoesuunnitelma.php>

nyelvű tananyagok előállításáért a Számi Parlament Oktatási és Iskolai Tananyagfejlesztési Irodája felel, a finanszírozó a finn Oktatási Minisztérium.

A következő inari számi nyelvű tankönyvek érhetőek el (2020-as adat):

- Anyanyelv, 1–2. osztály
- Inari számi idegen nyelvként 1–6., 7–9. osztály és gimnázium 1. és 2. kurzus
- Matematika, 1–4. osztály
- Vallástan, 2–3. osztály, 6. osztály
- Környezetismeret, 1–4. osztály
- Biológia/Földrajz, 5–7. osztály
- Földrajz, 7–9. osztály
- Fizika és kémia, 6. osztály
- Társadalomismeret, 9. osztály
- Rénszarvastáplálás⁵

A tanárok sokszorosított, fénymásolt tananyagokat is használnak. Több esetben az írott tananyag finn nyelvű ugyan, de az oktatás és a tananyag megtárgyalása számi nyelven történik. A tanár- és tananyaghiány minden számi nyelvet érint. Különösen nehéz a nem tömbben élő számik anyanyelvi képzése.

A számi tannyelvű osztályokban a finn nyelvet heti egy órában tanítják ebben az oktatási formában. A finn órán a hangsúly a finn nyelv sajátosságain és a finn nyelvű szövegeirtésen van.

A SZAKOKTATÁS

A szakoktatás számi nyelven az északi számi nyelv Oktatási Központjában (Saamelaisalueen koulutuskeskus) valósul meg. A kollégiummal is rendelkező központban hagyományos számi mesterséget sajátíthatnak el a jelentkezők. Az iskola nyelvi tájképe számi, vagy számi és finn nyelvű. A mesterségek szerszámainak neve mindenhol ki van írva számi nyelven is, az osztálytermi táblán látható a számi nyelvű magyarázat. A képzésbe nemcsak iskoláskorú, hanem a felnőtt korosztály is bekapcsolódhat. A szakoktatás célja a nyelvmegtartáson kívül a hagyományos számi népi mesterségek továbbélése. Az oktatásban résztvevő diákok száma azonban alacsony.

A FELNÖTT NYELVOKTATÁSI PROGRAM

A felnőtt nyelvoktatási programokban a számi nyelvet idegen nyelvként tanítják, az oktatás kétféleképpen valósul meg: osztálytermi és internetes kurzusok segítségével. Az osztálytermi kurzusokat számi nyelvterületen, az internetes oktatást Finnország egész területén élő számik számára hirdetik meg. Mindkét típusban különböző nyelvi szintű képzésben lehet részt venni, az oktatás kiscsoportos. Az oktatást az állam támogatja, a legtöbb kurzus ingyenes a hallgatók számára. Külön kiemelendő az internetes oktatás szervezetsége, kidolgozottsága. A tanfolyamok során a technikai részt számítógépes „technical helper” segíti, aki minden számítástechnikával kapcsolatos problémát segít megoldani. Egy csoport maximális létszáma 15 fő. A számi nyelvet a finn nyelv segítségével tanulják. A résztvevők többsége egyáltalán nem tud számiul, a képzések hossza egy év. Sokan közülük pedagógusok, akik számik által is lakott vidéken laknak és tanítói, tanári tevékenységük színvonala javítása érdekében tanulják a számi nyelvet. Cél emellett olyan nyelvismeret megszerzése, amellyel a későbbiekben a munkaerőpiacon előnyt jelenthet a nyelvet tudó számára. Mivel a számi területen a kétnyelvűséget törvény biztosítja, az államigazgatásban dolgozóknak bizonyos szinten bírniuk kell a nyelvet.

Ez a rendelkezés, az oktatás biztosítása mellett, véleményem szerint olyan fontos eleme a nyelvi revitalizációnak, mely a sikeres nyelvújraélesztésben meghatározó szerepet játszhat. A megkérdezett felnőttek többsége azzal indokolta a számi nyelv tanulását, hogy annak elsajátítása után munkahelyén bére emelkedik.

Az anyanyelvi képzés ismertett problémái mellett különösen érzékeny terület a számi nyelv nyelvhasználati lehetőségeinek kérdése. Elsősorban az oktatás különböző szintjei azok, ahol a nyelvet használni lehet. Ezért is fontos, hogy az iskolában figyelmet fordítsanak a számi nyelvhasználatra, mert a tanulók maguk között a tanórákon kívül finnül beszélnek. Több kutatás is igazolta, hogy bár a diákok nagyra ér-

tékelik a számi nyelvüket, és fontosnak tartják, hogy születendő gyermekük megtanulja számi anyanyelvét, maguk között finnül beszélnek (pl. az északi számi beszélők, ld. Taipale, 2012, idézi Pasanen, 2015, 134).

ÖSSZEZÉS

Írásomban a finnországi számi nyelvekre irányuló revitalizációs törekvéseket ismertetve nem titkolt szándékom az volt, hogy a szlovákiai magyar oktatási gyakorlat számára is bizonyos helyzetekben hasznosítható gyakorlatot mutassak be.

A finnországi példa megmutatja, hogy az eltérő nyelvi helyzetekhez alkalmazható, nem a centralizáltságot fő szempontként kezelő oktatási rendszerben egymás mellett létező alrendszer mi módon alkothatnak sikeres egészet. A többségi társadalom, a politikai döntéshozók, az öntevékeny és öntudatos civil tevékenység megteremtheti annak lehetőségét, hogy egy állam oktatási rendszerén belül egymástól jelentősen eltérő helyzetben lévő kisebbségek számára eredményesen és a társadalom számára hasznosan legyen megvalósítható a kétnyelvűség kialakítása. Bemutattam azt is, hogy a hatalmi többség hogyan vállalta fel azt a feladatot, hogy a kisebbségi beszélők számára megteremtse veszélybe került nyelvük revitalizálásának lehetőségét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Kozmács, István (2017): *A másik hazai nyelv oktatása Finnországban*. Magyar Nyelvőr 2017/3. 310–322. Budapest.
- Pasanen, Anika (2015): *Kuávsui já peeivčuová. Sarastus ja päivänvalo. Inarisaa- men kielen revitalisatio [Hajnal és napvilág. Az inari számi nyelv revitalizációja]*. Uralica Helsingiensia 9. Helsinki.
- Morottaja, Matti (2010): *Tušes tulkkum [Fellesleges fordítás]. Anarâš-loštâ cuánuimáánu.*
- Taipale, Riitta (2012): *Ohcejoga sámegiela nuoraid giállageavaheapmi [Ohcejohkai számi nyelvű fiatalok nyelvhasználat]. Ohcejohka. Sámi Siida ja Ovttas-prošakta.*

⁵ <https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/?f=Dokumenttipankki%2FKoulutus%20ja%20oppimateriaali%2FOppimateriaalit>